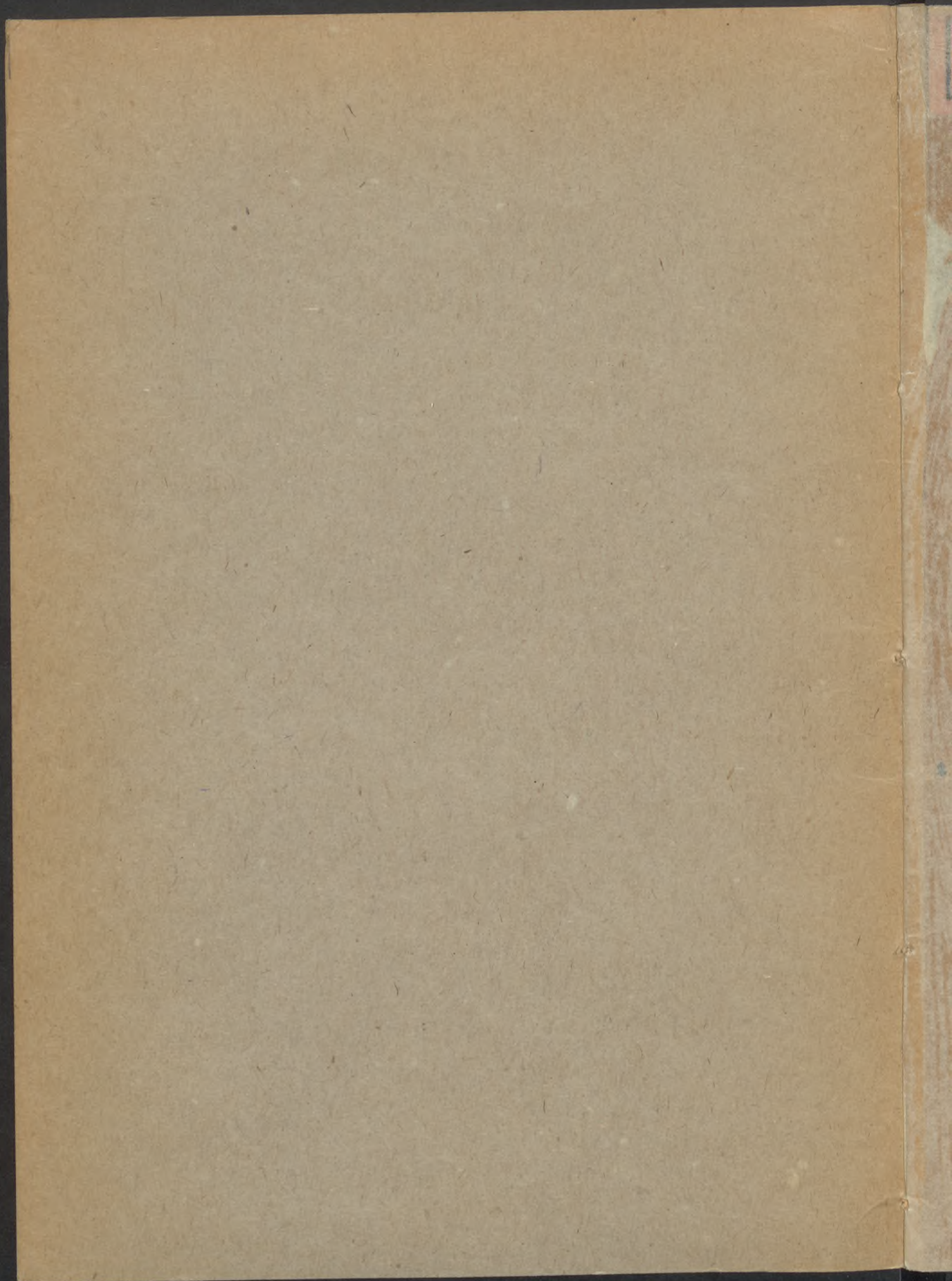

605.695

605695

Különlenyomat a debreczeni református főiskola 1909—10. évi
akadémiai évkönyvéből.

10 685

J. L. T.
1305 ab

Nausikaa.

— Goethe drámaterve. —

Dr. Schmidt Henrik bölcsészeti tanár székfoglaló értekezése.

Főtiszteletű és Méltóságos Egyházkerületi Elnökség!

Bizonyára minden, tudományával komoly odaadással foglalkozó ember szívében él az a vágy, hogy munkaerejének egész teljességével foglalkozhassék avval a tudománnyal, amelynek egész életét, minden körülmények közt, szentelni kész lett volna. Nem tagadom, hogy ez a vágy élt bennem, mióta az igazság megismerésére való törekvésben és a megismert igazságnak — nem romboló, hanem a meglévőt szerves fejlődésében ápoló és fejlesztő szándékkal való hirdetésében a legboldogítóbb életcélt véltem felismerni.

Hogy e vágyam teljesülhetett, mély hálát és köszönetet kell mondanom a tiszántúli egyházkerület főtiszteletű és méltóságos Elnökségének, valamint személyükben mindazon illetékes tényezőknek, amelyek eddigi, bár szerény törekvéseimet, elnézéssel és jóindulattal megítélni hivatva voltak. De hálával kell megemlékeznem Debreczen városának közönségéről és tanácsáról, valamint e város emelkedett gondolkozású vezetőiről és elsősorban köztisztviselőiben álló polgármesteréről, akik minden igazi kulturális törekvés iránt meleg rokonszenvvel érdeklődve, most is az Egyházkerület és Kollégium segítségére siettek, hogy e tanszéket, melynek betöltését Egyházkerületünk csekély személyemre bízta, minél előbb felállíthassa, addig is, amíg a Kollégium örök emlékezetű tanszékalapítójának, Soós Gá-

bornak hagyatéka, a hagyományozó bölcsen előrelátó és nemes rendelkezésének megfelelően megerősödik.

A XVI. század elején, mikor a humanizmus és reformáció hatása alatt mindenfelé lázas tevékenységgel kezdtek az emberek tudománnyal, irodalommal és költészettel foglalkozni, a harcias és tudós Hutten Ulrik e feletti örömben így kiáltott fel: a tudományok felvirágzanak: öröm és boldogság ily korban élni! Vajha az a tudományos tevékenység is, amely ezen, Egyházkerületi Elnökségünk szüntelen és odaadó gondozása alatt évről-évre fejlődő főiskolából kiindul, olyan mérveket érhetne el, hogy ily örömtől ujjongó visszhangot kelthetne a lelkekben s minden erejével hozzájárulhatna protestáns szellemi életünk hatalmas felvirágzásához és fellendüléséhez. Mi, e Kollégium tanárai, munkaerőnknek a legvégsőkig menő megfeszítésével e célt akarjuk szolgálni.

Ami pedig a tudományok kapcsolatában a modern filológia feladatait és szerepét illeti, úgy erre nézve azt hiszem, hogy ennek oly irányú művelését tarthatjuk a leghelyesebbnek, amely elsősorban az illető modern népek legtokéletesebb művészi termékeit, leghatalmasabb egyéniségeit igyekszik megérteni és megértetni; ha hangsúlyozzuk a filológiai módszeresség, alaposság és szigorúság nélkülözhetetlen szükségességét, ez nem azt jelenti, hogy talán a betűhöz ragaszkodó kicsinyes filológiai tevékenységet akarunk folytatni, amelyben nem marad időnk, hogy a nagy alkotások lélekemelő hatásának kitegyük magunkat. De igenis, ilyen szigorú alapon, de másrészt függetlenül, felülemelkedve az illető nép önmagát és saját népe fiainak szellemi termékeit talán túlbecsülő felfogásán, önálló kritikával *értékelni* akarjuk minden szellemi termékét. Az értéktelen tehertől szabadulni, a valóban értékeset lelkünk minden erejével felfogni, méltányolni és megérteni akarjuk. Ezért akarunk mi most is a német nép legnagyobb költőjének lelkébe egy pillantást vetni s az ő gondolataival és érzéseivel megismerkedni.

605695

A XVIII. század utolsóelőtti évtizedében, az 1787-ik év egy verőfényes tavaszi napján Palermo csodaszép kertjeiben egy nyílt szemű, magas homlokú, deli termetű férfiú járkált. Teli tüdővel szívta magába az üde tengeri levegőt, ragyogó szemmel élvezte a déli föld dús növényzetének, a végtelen tenger, a sötét-kék ég csodás színharmoniaját. Szokatlan és új volt mind e látvány és benyomás előtte. Távoli, északi hazájában szürke színekhez és ködös időhöz szokott. Nem is volt ott nyugta, míg meg nem valósíthatta a gyermekkor óta benne élő s végül szinte a betegségig fokozódó vágyát, hogy eljusson arra a déli földre, a *babérfa* és a szelid *myrthus* hazájába, ahol a természet ragyogó pompájára évezredes műemlékek romjai komoran tekintenek alá. Vágya teljesült. Szíve telve van boldogsággal.

Ez a nagy boldogság tükröződik vissza Goethe „olaszországi utazás“-ának minden mondatából, mert hiszen jórészt annak számára is írta azt le, aki akkor úgyszólván egyedül volt képes az ő gondolatai szárnyalását követni, szívének leggyöngédebb és legmélyebb érzéseit megérteni. „Mit keinen Worten“ — írja Palermóban 1787. ápr. 3-án — „ist die dunstige Klarheit auszudrücken, die um die Küsten schwebte, als wir am schönsten Nachmittage gegen Palermo anfahren. Die Reinheit der Conture, die Weichheit des Ganzen, das Auseinanderweichen der Töne, die Harmonie von Himmel, Meer und Erde. Wer es gesehen hat, der hat es auf sein ganzes Leben“. És néhány nappal később (ápr. 7-én.): „In dem öffentlichen Garten, unmittelbar an der Rhede, brachte ich im Stillen die vergnügtesten Stunden zu. Es ist der wunderbarste Ort der Welt. Regelmässig angelegt, scheint er uns doch feenhaft; vor nicht gar langer Zeit gepflanzt, versetzt er ins Altertum . . . der Eindruck jenes Wundergartens war mir zu tief geblieben; die schwärzlichen Wellen am nördlichen Horizonte, ihr Anstreben an die Buchtkrümmungen, selbst der eigene Geruch des dünstenden Meeres, das alles rief mir die Insel der seligen Phäaken in die Sinne, so wie ins Gedächtnis. Ich eilte sogleich einen Homer zu kaufen, und jenen Gesang (t. i. a VI. éneket) mit grosser

Erbauung zu lesen.“ Steinné fiának, Fritznek, pedig ápr. 17-én ugyanonnan azt írja: „Ich wünschte Dir, dass Du die Blumen und Bäume sähest, und wärest mit uns überrascht worden, als wir am Ufer des Meeres die Gärten des Alkinous fanden.“ Ime, ilyen érzések és élmények hatása alatt érlelődött meg Goethe lelkében az a régebbi terve, hogy az Odysseia legszebb epizódját, a Nausikaa-epizodot költőileg ő is feldolgozza.

Más helyütt már rámutattam Goethe költői eljárásának azon jellemző sajátosságára, hogy drámai műveinek kompozíciójában nem saját fantáziáját, hanem inkább valamely irodalmi művet szeretett követni¹. Így Berlichingeni Götzben a vaskezü Götz önéletírását, Clavigóban Beaumarchais emlékiratát, Egmonthban Famiano Strada és van Meteren történelmi műveit, Tasso-ban Manso, Muratori és Serassi Tassobiographiáit, Iphigeniában Euripides drámáját, Faust első részében a régi Faust mondákat megőrző Faust-könyveket.

„Ulysses auf Phäa“ vagy „Nausikaa“ címmel az Odysseia VI. énekét akarta ily módon feldolgozni. Meg is írta még Siciliában a tervezett dráma vázlatát, de csak egyes jelenetekből dolgozott ki néhány részt. „Az Odysseia drámai koncentrációja“ lett volna ez, mint a költő „olaszországi utazásában“ írja. A terv annyira megragadta lelkét, hogy egész, másfél hónapos sicíliai tartózkodása alatt csak evvel és természettudományi megfigyeléseivel foglalkozott. A tengerparton járkálva újból és újból a phaiakok tündérszigete jutott eszébe s Nausikaa bájos alakja tűnt fel képzeletében. Mint olaszországi utazásában írja, a tenger partján leült olykor-olykor egy törpe narancsfa alacsony ágaira s ott ábrándozott órákhosszat, Homerost olvasgatva s drámájának fejleményeit szövögetve. Végül azonban más költői és tudományos munkái mégis e kedves tervének abbahagyására késztették; de valahányszor később, még évtizedek multán is e drámatervről megemlékszik, mély benső meghatottság vesz rajta erőt. Így még harminc évvel később, 1817-ben egy Boisserée Sulpizhez írt levélben

¹ Goethe olaszországi drámái I. Torquato Tasso E. Phil. Közlöny 1909. évf. 170. l.

azt mondja: „es betrübt mich aufs neue, dass ich die Arbeit damals nicht verfolgt. Ich brauche Ihnen nicht zu sagen, welche rührende, herzergreifende Motive in dem Stoff liegen, die, wenn ich sie, wie ich in „Iphigenie“, besonders aber in „Tasso“ tat, bis in die feinsten Gefässe verfolgt hätte, gewiss wirksam geblieben wären“¹. S körülbelül ugyanabban az időben, az „olaszországi utazás“ sajtó alá készítésekor, „emlékezethöl“ (Aus der Erinnerung) azt írja²: „Die Klarheit des Himmels, der Hauch des Meeres, die Düfte, wodurch die Gebirge mit Himmel und Meer gleichsam in ein Element aufgelöst wurden, alles dies gab Nahrung meinen Vorsätzen . . . ich gab einem nach und nach auflebenden Drange nach: die gegenwärtige herrliche Umgebung, das Meer, die Inseln, die Häfen, durch poetische würdige Gestalten zu beleben und mir auf und aus diesem Lokal eine Komposition zu bilden, in einem Sinne und in einem Ton, wie ich sie noch nicht hervorgebracht“.

Mindezekből kétségtelenül világos, hogy Goethe maga e drámatörédeket legkedvesebb tervei egyikének tartotta. Azt az érzésvilágot, hangulatot és azokat a gondolatokat, amelyek ebben jutottak volna kifejezésre, költői érték szempontjából legnagyobb és legtökéletesebb művei mellé helyezi. Ezért akarunk, bármily töredékesen lehetséges is, evvel a költői művel megismerkedni.

A drámaterv megismerésére két forrásunk van: a fontosabbik a drámának Siciliában feljegyzett vázlata, a másik a tervezett dráma gondolatmenetének az az összefoglalása, amelyet Goethe sokkal később, talán 1811-ben vagy 1817-ben írt le, betoldásul az „olaszországi utazás“-ba. A két terv közt sok a különbség, amit bőven megmagyaráz a két feljegyzés közti hosszú idő. Az előbbi szerint csak néhány szereplő lépett volna fel, mint Iphigeniában és Tassóban; az utóbbi nagyobb színi hatásra való törekvést mutat, több szereplővel, tömegeknek a színpadra hozatalával³.

Goethe e drámatervének magyarázatával és kiegészí-

¹ H. G. Gräf: Goethe über seine Dichtungen. V. k. 573. l.

² Italienische Reise. Goethes Werke hg. von Heinemann. 14. k. 336. l.

³ L. Max Morris: Goethejahrbuch 25. k. 109. l.

tésével sokan foglalkoztak. Így kissé könnyelműen és mérészen Scherer Vilmos a Westermanns Monatshefte 1879-ki évfolyamában,¹ majd pontosabban Cart Théophile (Goethe en Italie, Paris 1881.), Morris Miksa (Goethejahrbuch 25. k.) és Castle E. (Dorothea und Nausikaa, Chronik des Wiener Goethevereins, XXI. k.)

Mindezek az írók azonban, véleményem szerint, nem illesztették eléggé bele ezt a töredéket Goethe egész költői fejlődésébe, itt pedig éppen azt kell vizsgálni, hogyan alakul ki egy bizonyos koncepció a költő lelkében. Ennek a megértése pedig csak úgy lehetséges, ha szem előtt tartjuk a költő összes megírt műveinek analógiáját, kutatjuk képzeletének útjait, művészi nézeteit, hangulatát és egész életfelfogását. Mi itt, az adott korlátok között, ennek a feladatnak csak egy részét végezhetjük el, de a felmerülő kérdések közül a két legfontosabbra akarunk felelni: először, mi a különbség Homerosnak, a klaszikus *eposz* költőjének és viszont Goethenek, a modern *drámai* költőnek felfogása közt ugyanazon tárgy költői megalakításánál, és másodszor: megfelelt-e a költő érzésvilágának ez az ő felfogásában oly tragikus tárgy, vagy pedig éppen azért kellett ennek a műnek szükségképpen töredéknek maradnia, mert az elméleti túlzás által önmagára erőszakolt tragikus felfogás ellenkezett a költő akkori hangulatával, vagy éppen költői erejével és tehetségével?

Azt akarjuk tehát először vizsgálni, hogy az ifjúi báj minden varázsával övezett görög leány eszményi alakja milyennek tűnik fel a görög költő képzeletében s mi az viszont, amiben mi a XVIII. század költőjének alakításában a modern világfelfogás hatását ismerhetjük fel.

Az Odysseiában — melyet a következőkben Gyomlay fordításában idézek² — a Nausikaaepisod szépségét még emeli az az ellentét, amelyben ez Odysseus szörnyű szenvedéseinek leírásával áll, amelyeket a haragos Poseidon zúdított a sokat szenvedett leleményes hősre. Az Odysseia ötödik éneke megdöbbentő szemléletességgel mondja el,

¹ Ujból kiadva: Aufsätze über Goethe, Berlin, Weidmann, 175—232. l.

² Homeros Odyszeiája. Bő szemelvényekben fordította és jegyzetekkel kísérte Gyomlay Gyula. Budapest, Athenaeum.

micsoda vihart támasztott Poseidon, mikor a tutaján a tengeren hajózó Odysseust megpillantotta. Poseidon „összevonta a felhőket s felkavarta a tengert, kezébe kapván szigonyát; mindenfelől feltámasztott mindenféle szélvihart, felhőkbe burkolt földet és tengert; éj borúlt az égről a tengerre. Összecsapott egymással az Euros, meg a Notos, meg a fergeteges Zephyros, meg a derűhozó Boreas, nagy hullámokat hömpölyögtetve“. Egy ily hullám Odysseust „megcsapta felülről, szörnyen reázúdulva s körülforgatta tutaját. Ő maga kiesett messzire a tutajból s elbocsátotta keze közül a kormányrudat, a hajó árbocát meg középen törte ketté a félelmes vihar. Odysseus a víz alá került s nem tudott elég hamar felvergődni . . . Nagysokára végre felbukkant s kiköpte szájából a keserű tengervizet, mely bőven csorgott lefelé fejéről“. . . . „Két éjen és két napon át hánytá-vetette így a hatalmas hullám és sokszor látta maga előtt a végromlást“. Mikor végre harmadnap a rajta szánakozó Athéné segítségével a phaiakok szigetén a szárazföldre vergődött, „mindkét térde összecsuklott és lehanyatlottak izmos kezei, annyira kifogott rajta a tenger . . . Ott feküdt lélekzet és hang nélkül, félholtan, mert borzasztó fáradtság lepte meg“. Mikor aztán magához tért, „megcsókolta a gabonatermő földet“. De újból aggodalom fogja el, vajjon minő veszedelmek leskelődnek még reá és milyen szenvedéseket kell még eltűrnie, mielőtt hazájába visszatérhet.

Egy olajfa sűrű lombjának védelmében, magát alommal jól betakarva, keres pihenést. „S Athéné álmot bocsátott szemeire, hogy mentől előbb megszabadítsa fáradalmas szenvedéseitől“.

E rettentő szenvedések leírása után tűnik fel Nausikaa bájos alakja. A költő nem győzi nyugodt és fenséges megjelenését, szépségét, ártatlan, tisztaszívű egyszerűségét és kedvességét a legékesebb szavakkal dicsőíteni. Mily kedves humor nyilvánul abban, mikor a leányt álmában az istennő, társnője képében arra figyelmeztette, hogy sietnie kell, hogy minden ruháját szép rendbe hozza, mert sokan kérik feleségül s nem maradhat már soká hajadon, s a leány azután atyjához megy, gyöngéden meg-

kéri, fogasson be „magas, jókerekű szekérbe“ öszvéreket, hogy a sok ruhát és takarót a tengerpartra vitethesse. Mindenféle okot említ, amely a munkát sürgősnek tüntetheti fel; de a férjhezmenetelről világért nem szólna, — „mert restelte megemlíteni édes atyja előtt“. De az atya átlát leánya beszédjén s kedvesen azt feleli leánya kérésére, hogy sem ezt a kérést nem tagadja meg tőle, „sem akármilyen mást“.

A fejedelmi leány szépségéről azt mondja a költő, hogy „termetre és alakra az istennőkhöz volt ő hasonló“; mikor szolgálói a tengerparton táncot lejtettek, a fehérkarú Nausikaa vezette az éneket és a táncot. Olyan volt ő akkor, mint a vadászatra induló „Artemis, kit Zeus leányai, a nymphák kísérnek“, de az istennő mindannyiok közül kiemelkedik „s könnyen kiösmerszik a többi közül, noha szépek valamennyien: annyira kivált a szolgálók közül a szűz hajadon“. A hízelgő Odysseus meg álmélkodó szóval azt mondja, hogy az ő szeme soha ilyen halandó személyt még nem látott, sem férfiút sem nőt. Delosban, Apollo oltára mellett, látott „egyszer egy ilyen magasba szökő fiatal pálmásudarat, s éppen úgy álmélkodott annak a láttára“, mint ahogy most a sugár növésű leány magasztos szépségét bámulja.

De nemcsak szépséggel és kedvességgel, hanem bátorsággal és okossággal is megáldották őt az istenek. A női félénkséget le tudja küzdeni, mikor szerencsétlenséget és bajt lát; Odysseusnak okos tanácsokat ad; a város faláig megmutatja neki az utat, de azontúl világért sem menne vele, nehogy kitegye magát hitvány emberek rágalmazásainak és szóbeszédjének. Mikor látja, hogy az idegent ifjúvá és délceggé varázsolta valamely isten, s az a férfiúi szépség megnyerő bájával lép eléje, jól sejti annak emberi értékét, s szívében az a vágy támad: „vajha ilyen férj volna számomra rendelve, olyan, aki itt lakik, és vajha szívesen köztünk maradna!“ Atyja házában még egyszer találkozik az idegennel. „A szilárdan készült hajlék ajtófélfájánál“ megállva, merengő szemmel nézi el a dicső idegent, s mély érzésű szavakkal búcsúzik el tőle: „Isten veled, idegen, hogy egykor otthon, hazád földjén

is gondolhass reám; hiszen először nekem köszönheted megmenekülésedet“. Odysseus kedveskedő és hízelgő szavakkal válaszol; ha az istenek megengednék, hogy valaha hazatérhessen, ott is úgy imádkoznák a leányhoz, aki őt megmentette, „mint valami istenhez“.

Nausikaa ezzel letűnik az Odysseia cselekvényének színteréről; a költő nem szól róla többé.

Az a kérdés most, mit tudhatunk meg Goethe Nausikaa-tragédiájának töredékeiből és tervéből, milyennek tűnt fel az ő képzeletében a hősi fejedelem ifjú leánya, minő érzéseket öntött volna ő a szereplő személyek lelkébe, miért éppen *tragédia* magvát látta ő e tárgyban, s kit sújtott volna a szereplő személyek közül valamilyen komor végzet vagy tragikus sors?

A XVIII. század költője mindenekelőtt következetesebben iparkodott a drámában történeteket az előzményekkel összekapcsolni. Az eposzban a költő, mikor képzelete már a phaiakok szigetén időzik, csak derűt és boldogságot ír le, a pusztító vihar nyomait semmi sem mutatja. Goethe drámájában a vihar zúgása álmatlan éjszakát okozott Nausikaának; csak mikor a vihar hajnal felé elült, jött álom szempilláira; s mikor nyugtalan álmából felriad, ősz dajkájától, Eurymedusától, kérdi jelentőségteljes álmának magyarázatát.

Az első felvonás kevés kidolgozott töredékeinek egyikeben a szörnyű elfáradásából felocsúdott Odysseus megható szavakkal panasolja el szenvedéseit és kétségbeejtő sorsát. Vajjon micsoda ország ez, amelybe őt a hullámok istenének rettentő haragja vetette? Talán durva és vad nép lakik e földön, s így megint csak veszély és halálos aggodalom vár itt reá. Szenvedés és végveszély, ez a két könyörtelen egytestvér, ezek szegődtek most hozzá és nem engedik el rettenetes hatalmukból. Ily nyomorúság közt nyer befejezést az ő sorsa, miután tíz esztendeig vívta Trója alatt azt a nehéz harcot, s tíz esztendeig bolyongott ismeretlen vidékeken, hazájától messze üzetve. A rémes tenger elnyelte a veszéllyel szerzett kincseket, hön szerezett, veszélyben és bajban vele híven kitartó bajtársai oda-

vesztek, s egyedül, elhagyatva, nyomorúltul ébred fel itt tehetetlen, erőtlen, hosszú aléltságából.

S íme, mikor ajka ily keserves panaszra fakad, megpillantja azt a csodálatos szépségű leányt, akinek ember-szerető jósága és bájos kedvessége elfelejteti vele minden szenvedését, s új reményt önt végleg elcsüggedt szívébe. A költő, akinél finomabb érzéssel, mélyebb megfigyeléssel, hajlékonyabb és gyöngédebb vonásokkal kevés művész tudta megérzéskíteni a női báj minden varázsát, bizonyára bőven talált volna alkalmat, hogy Nausikaa lényének igéző kedvességét feltüntesse. De nemcsak erről szólt volna, hanem arról is, micsoda szenvedély keletkezik és nőtön-nő az ifjú leány lelkében, hogy végül lelki békéjét végképp feldúlja, s *az édes életnél* kedvesebbé tegye előtte az *ijesztő halált*. Odysseus szavai, hősi tetteinek, szenvedéseinek élénk leírása mély hatást tett a tisztalelkű, gyöngéd leányra. Álmélkodása rokonszenvvé, rokonszenve mély vonzalommá válik benne. Először csak ősz dajkájának, Eurymedusának árulja el érzését. A hírneves, leleményes Odysseus *társának* mondta magát az idegen. Talán csak szörnyű szenvedései viselték meg, de bizonyosan még nőtlen és ifjú ő. Nyugtalan izgatottsággal kérdi dajkáját, mit gondol az idegenről, vajjon ifjú-e az még:

Was sagst du, Tyche, hálstst du ihn für jung,

Du hálstst ihn doch für jung, sprich, Tyche, sprich.

Az ősz dajka kedves tréfával felel: hogyne volna ifjú, hisz sokkal ifjabb, mint én. És aztán, ifjú mindig az a férfi, aki egy ifjú leány tetszését meg tudja nyerni.

Und immer ist der Mann ein junger Mann,

Der einem jungen Weibe wohl gefällt.

S mikor aztán később Odysseus, jellemének megfelelő furfanggal, dicsőíti Nausikaa előtt a phaiakok földjét, saját hazáját meg kisebbíti, a leány önkénytelenül elárulja, mit oly gyöngéd szemérmetességgel szíve mélyén oly szigorúan rejtett, *boldog és szenvedélyes vonzalmát*. A hős nem titkolódzhatik többé; őt Ithakában várja népe, s hű neje, Penelope.

A vendégszerető, s az istenek parancsait és a vendégjogot tisztelő Alkinous dús kincsekkel rakja meg azt a

hajót, melyen majd népének jó evezősei Odysseust hazájába viszik; a hős fiát, Telemachost ajánlja fel a bájós királyleány vőlegényéül; — de elindulása pillanatában Nausikaa holttestét hozzák, melyet a tengerből kifogtak. A mély érzésű leányt az a vélt szégyen, hogy titkos és gyöngéd vonzalmát elárulta, s szerelme és szenvedélye a halálba kergette.

Homeros a leány külső megjelenésében megnyilvánuló kedvességet, szépséget, bájos egyszerűséget írja le, amely azonban úgy tűnik fel, mint külső tükre a gyöngéd leány fejedelmi fenségének és nyugodtságának, tisztalelkű, gyermekies egyszerűségének és könnyörülő jóságának. Úgy tűnik fel előttünk, Homeros leírását olvasva, Nausikaa képe, mint valamely, az ókorból reánk maradt klasszikus márványszobor, melynek eszményi szépségét és bájos nőiességét örök időkre csodálni fogja az emberi szem.

A modern költő előtt fontosabbá válik, hogy a szív mélyébe tekintve, az emberi lélek legtitkosabb érzéseit elemezze, az ifjú és gyöngéd leány vonzalmának növekedését és túláradását, szenvedélyes lelki küzdelmét és reménytelen kétségbeesését tárja elénk.

A két, különböző időből megmaradt drámaterv egyezéseiből kétségtelen, hogy ily felfogással akarta Goethe ezt a drámát megírni. Akik azonban a részleteket, egészen az egyes jelenetekig, vagy éppen a szereplő személyek jellemét is megállapíthatóknak vélik, azok kétségtelenül bizonytalan és fölösleges túlzásokba bocsátkoznak. Hiszen Goethe maga mondja az „olaszországi utazás“-ban, az „emlékezetből“ leírt feljegyzésekben: „es ist mir selbst nicht möglich abzusehen, was ich daraus würde gemacht haben“, noha a tervvel tulajdonképpen hamar tisztában volt: „aber ich war über den Plan bald mit mir einig.“ Ha meg is volt a terv, kidolgozás közben bizonyára sokat változtatott volna rajta; sőt még a kész drámát is esetleg többször átdolgozta volna, mint a hogy Götz-vel, Fausttal, Stelliával, Iphigeniával, Tasso-vel tette. Ép azért az igazsághoz talán legközelebb járunk, ha csak azt a képet tartjuk szemünk előtt, és valóban adottnak és létezőnek, amelyet

a kétféle drámaterv közös gondolatai alapján főbb vonásai-
ban megismerhettünk.

De mi lehetett annak a pszichológiai oka, hogy Goethe ezt az előtte annyira kedves tervet csakhamar abbahagyta? Talán a költőnek az ellentéteket és lelki megrázkódtatásokat mindig kerülő jóságos és szelíd életfelfogásával öntudatlanul is ellenkezett Nausikaa sorsának az a kegyetlenül tragikus fordulata, amelyet a költő régi nagy tragédiák analógiájára kigondolt és elképzelt? Itt hivatkozhatom arra, amit már Goethe Tassójáról szóló értekezésemben elmondtam a tragikum szerepéről Goethe műveiben. Túlzás volna azt állítani, hogy Goethe műveiben tragikum egyáltalában nem fordul elő¹, noha a költő azt mindig enyhíteni igyekezett. De az is bizonyos, hogy voltak életében olyan korszakok, amikor tragédiát semmiképpen nem tudott volna írni. Ifjúságában, a Weimar előtti időkben, Shakespeare hatása alatt éppenséggel kereste a tragikus tárgyakat, s kétségkívül van is tragikum Götz, Clavigo, Werther, Gretchen, Egmont, Klärchen sorsában. Sőt azután, jóval később, a tökéletesedésnek azon boldog korszaka után, amelynek az első weimari tíz évet tarthatjuk, ismét nem idegenkedik tragikus motívumok értékesítésétől, csak hogy nem drámai, hanem epikai művekben: nem megdöbbenő-e Mignon tragikuma a „Wilhelm Meister“-ben, Eduard-é és Ottilia-é a „Wahlverwandtschaften“-ben? Csakhogy ezekben a korszakokban megfelelők is voltak a költő lelki élményei és hangulata. Mert hisz minden műve az ő élményeinek költői transfigurációja. Gondoljunk csak arra, amit Goethe Eckermann-nak még 1830-ban mondott: „Von seinen Wahlverwandtschaften sagt er, dass darin kein Strich enthalten, der nicht erlebt, aber kein Strich so, wie er erlebt worden.“ Az „olaszországi utazás“ kiadásakor, az „emlékezetből“ leírt vázlatban Goethe a Nausikaa tragédia tárgyát iparkodik ugyan saját életével és élményeivel összekapcsolni s magát Odysseushoz hasonlítja, aki sok helyütt megfordulva, nem egyszer keltett mély vonzalmat, amivel azután, ha nem is tragikumot, de mindenesetre sok

¹ Theodor Vogel: Goethe als Bühnendichter. Zeitschrift für den deutschen Unterricht. 24. évf. 91. l.

fájdalmat és szenvedést okozott. De mikor a költő Siciliában volt, ezeknek az élményeknek emléke rég elhalványult s háttérbe szorult lelkében. Talán újból fellelevenedtek előtte, mikor a költő öreg korában életét ismét átgondolta, hogy annak folyását feljegyezze. De most, mikor szíve telve volt boldog és nyugodt szerelemmel, mikor nem győzte a természet csodás pompáját boldogan élvezni, ezek a régi élmények és emlékek nem voltak oly elevenek, hogy költői megalakításra ösztönözzék őt, s hangulatával sem egyezett volna, hogy most gyötrelmes és szomorú érzéseknek engedje át magát. Pedig ily mély átérzés és beleélés nélkül, elképzelt szituációkat, kigondolt érzelmeket Goethe soha költőileg megalakítani nem tudott. Hangulatának most csak az felelt meg, amit Homerosnál a tenger és a phaiakok szigetének csodás természeti szépségeiről, annak a déli népnek naiv egyszerűségéről olvasott, s talán visszhangot kelthettek lelkében Odysseus érzései, akit hazájától távol, a tenger veszélyeitől alig menekülve, idegen helyen, idegen nép között, amely őt nem ismeri, noha egyébként hírneve rég eljutott idáig, bizonytalanság fog el, s nem tudja, mit rejt méhében a titokzatos jövő. Ha izgatta is képzeletét Homeros befejezetlennek érzett elbeszélése, Nausikaa lényébe csak az őt körülvevő naiv egyszerűséggel és harmonikus boldogsággal összhangzásban lévő érzéseket önthette volna, de már a fájdalmas érzelmek s tragikus fordulat megalakítására hiányzott a költőnél a hangulat s az egyénileg átélt élmény még hatásos ereje.

Végül kérdéses az is, hogy Goethe elég határozottnak és kiengesztelhetetlennek érezte-e Nausikaa elképzelt tragikumát. „Alles Tragische beruht auf einem unausgleichbaren Gegensatz. Sowie Ausgleichung eintritt oder möglich wird, schwindet das Tragische“¹, mondotta egyszer az öreg Goethe. Odysseus — mint láttuk — tud kiengesztelést; de ez természetellenes és izléstelen lett volna: ő t. i. a beléje szerelmes leány számára *fiát* ajánlja fel vőlegénynek.

¹ C. A. H. Burkhardt: Goethes Unterhaltungen mit dem Kanzler Friedrich von Müller 113. l.

A költő azonban ugyanazon motivum számára sokkal költőibb és mégis kiengesztelő megoldást tudott, s ezt a Hermann és Dorotheában látjuk, ahol szintén elárulja és bevallja egy mély érzésű leány titkos vonzalmát, s ezzel fájdalmas helyzetbe jut, csak hogy vallomása nem tragikumot, hanem boldogságot hoz reá, mert szíve mélyén rejtett érzelme a szeretett ifjú szenvedélyes szerelmével találkozik.

Főtiszteletű és Méltóságos Egyházkerületi Elnökség!

Tisztelt Közönség!

Kedves Ifjúság!

Elmondottuk íme székfoglaló értekezéseinket s jeleztük törekvéseink és munkálkodásunk irányát. Azonban minden tevékenységünknek és munkánknek legelső és legfőbb célja csak az lehet, hogy oly erőslelkű és munkaszerető férfiakat neveljünk, akik tiszta és önzetlen életfelfogással, kötelességeik és hivatásuk szeretetével, fáradtságos munkával szerzett alapos tudással és nemes lelkesedéssel, egész életükön át szüntelenül munkálkodjanak református vallásunknak, magyar népünknek és *szent* hazánk javán.

Ő hozzájuk, Kollégiumunk ifjúságához, a mi tanítványainkhoz intézem befejező szavaimat. Aggódo gonddal bocsátják őket útnak szüleik, mikor elindulnak, hogy majd hosszú éveken át ezen ősi Kollégium falai között készüljenek jövőendő életpályájukra. A szülői szívnek minden szeretetével és féltő gondoskodásával Istenhez fohászkodva csak azt kérik, hogy gyermekükből derék, tudományában képzett, istenfélő és munkaszerető férfi váljék. Mi mindent el akarunk követni, hogy szüleik, szívüknek ezen reményében ne csalatkozzanak. De az Önök részéről is szükséges, hogy lelküket ne zárják el a mi tanításaink elől, idejüket ne tétlenül töltsék, kemény munkától ne idegenkedjenek.

De, mert senki sem képes *befejezett tudást* nyújtani és teljesen kialakult egyéniséget nevelni, mi első sorban az ismeretszerzés eszközeinek és módszereinek ismeretére

akarjuk Önöket tanítani s az erkölcsi nemesedésre való törekvést és a mélyen járó szellemi munkának a szeretetét akarjuk szívükbe oltani; azt akarjuk, hogy életszükségletükké váljék, hogy önfegyelmesséssel és erős akarattal önmaguk folyton dolgozzanak saját tökéletesedésükön, ismereteik mélyítésén és kiterjesztésén.

Tiszta keresztyén erkölcsi felfogásra, protestáns egyeneslelkűségre és kitartásra, hivatásuknak, a tudománynak és a munkának szeretetére akarjuk Önöket tanítani, hogy majdan életük pályáján ott kísérhessék Önöket szüleiknek és minden szeretteiknek büszke öröme, hogy törekvéseikkel, tetteikkel, egész életükkel Kollégiumunk dicsőségére váljanak.

